

Т. П. Гітис,
кандидат економічних наук,
ORCID 0000-0002-4992-8438,

Є. Т. Чемерис,

В. І. Антонова,

А. С. Носаньова,

Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО РІВНЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Однією з головних функцій держави є забезпечення належних умов і стандартів життя та досягнення гідного добробуту громадян [1]. Соціальне забезпечення та соціальний захист населення на сьогодні відіграє значну роль у забезпеченні добробуту населення України.

У першу чергу система соціального захисту залежить від соціальної політики держави, оскільки саме вона регулює у суспільстві соціальні відносини, формує соціальні гарантії та створює систему соціального захисту населення тощо [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці з питань соціального захисту знайшли своє відображення у наукових доробках вітчизняних науковців, а саме: А. Дутчак [1], М. Туленков [4], Н. Болотіна [5], В. Базилевич [7], В. Скуратівський [8], П. Шевчук [9], І. Дьяконова, А. Єпіфанов [6], І. Басанцов, Т. Косова [10].

Метою статті є дослідження сучасного рівня соціального захисту населення в Україні, визначення основних проблем у сфері соціального за-

хисту населення та можливих напрямів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Поняття соціального захисту населення досить широке і стосується, вірніше сказати, охоплює всі верстви населення тією чи іншою мірою. Це, з одного боку, дає дуже великий обсяг емпіричного матеріалу, а з іншого – ускладнює аналіз даної сфери людської діяльності [3].

Загалом соціальний захист являє собою невід'ємну складову соціальної політики держави, яка відповідає за соціальний розвиток, добробут і безпеку своїх громадян. Він є саме тим чинником, від ефективної реалізації якого залежить цивілізаційний розвиток будь-якого суспільства.

Особливої актуальності в умовах суспільних трансформацій набуває з'ясування місця соціального захисту в політиці соціальної держави [4, с. 128].

У табл. 1 розглянуто та угруповано підходи вчених щодо трактування суті соціального захисту.

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «Соціальний захист»

Автор, джерело	Визначення поняття «Соціальний захист»
Болотіна Н. [5]	– це діяльність держави, спрямована на забезпечення формування й розвиток повноцінної особистості, виявлення й нейтралізація негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті
Дьяконова І., Єпіфанов А., Сало І. [6]	– це система державного матеріального забезпечення ветеранів праці та інших громадян похилого віку, ветеранів війни, громадян, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи, державної допомоги сім'ям з дітьми тощо
Базилевич В. [7]	розглядає соціальний захист як комплекс законодавчо закріплених норм, що гарантує держава окремим верствам населення, а також за певних економічних умов усім членам суспільства (під час зростання інфляції, спаду виробництва тощо)
Скуратівський В. [8]	– це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах
Шевчук П. [9]	як комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення за конкретних економічних умов
Басанцов І., Косова Т. [10]	розглядають соціальний захист як систему розподільних відносин, у процесі яких за рахунок частини національного доходу утворюються та використовуються суспільні фонди грошових ресурсів для матеріального забезпечення та обслуговування окремих категорій громадян

* Угруповано авторами на основі опрацьованих джерел [5-10].

Отже, розкриття та тлумачення поняття «соціальний захист», як ми бачимо, є досить дискусійним і неоднозначним у колі науковців. Загалом соціальний захист населення має на меті підтримку державного характеру визначених категорій населення, на яких можуть негативно впливати стан ринкових процесів. Тобто він передбачає перш за все забезпечення відповідного рівня життя населення, яке по-

требує підтримки шляхом надання державою фінансової допомоги, створення соціальних гарантій для економічного активного населення та створення прийнятних умов праці та життя шляхом установа соціальних стандартів.

Розглядаючи систему соціального захисту України (рис. 1) ми бачимо, що вона здійснюється за трьома основними напрямками та включає системи страхування, допомоги та забезпечення.



Рис. 1. Структура державної системи соціального захисту населення в Україні
(сформовано авторами на основі опрацьованого джерела [11])

Фінансовий механізм реалізації соціального захисту населення передбачає формування джерел фінансових ресурсів, що направляються на виконання відповідних програм і заходів, а також обґрунтований вибір методів, форм та важелів їх використання [12, с. 133]. У ринковій економіці соціальний захист населення реалізується за допомогою фінансових ресурсів усіх економічних агентів: домашніх господарств, суб'єктів господарювання і держави (рис. 2).

Перехід до ринкових умов господарювання вимагає розробки ефективної системи соціального захисту населення. Така система в Україні створена та складається з таких складових: індексація доходів населення, установлення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, система компенсаційних виплат, державне регулювання цін на найважливіші товари споживчого призначення, служба зайнятості й організація соціального захисту безробітних [13, с. 585].

Індексація доходів населення є збільшенням виплат населенню у зв'язку зі зростанням споживчих цін. У світовій практиці індексація доходів компенсує тільки 60–65% зростання споживчих цін. В Україні індексацію використовували тільки для груп населення з фіксованим заробітком (пенсіонери, студенти, працівники охорони здоров'я, освіти, державні службовці). Але сьогодні доходи населення не індексуються. Базою для індексації доходів населення є індекс зростання споживчих цін. Хоча він відображає лише частину товарів та по-

слуг, які споживаються населенням, але є репрезентативним показником з високим ступенем достовірності [13, с. 585].

Зміну індексу споживчих цін у 2011-2019 рр. наведено у рис. 3.

Прожитковий мінімум в Законі «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 14 квітня 2000 р. визначено як «квартісну величину достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб» [14]. Нині показник величини прожиткового мінімуму залишається одним із ключових під час характеристики рівня життя населення, є основою для реалізації соціальної політики, встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та розмірів соціальної допомоги населенню [13, с. 586].

Обсяг прожиткового мінімуму містить два елементи, а саме фізіологічний та соціальний. Фізіологічний мінімум – це вартісне вираження матеріальних цінностей, найнеобхідніших для існування людини. У світовій практиці він становить 85–87% загального прожиткового мінімуму, а решта припадає на соціальну частину – певний набір духовних цінностей мінімально прийнятного рівня життя [13, с. 586].

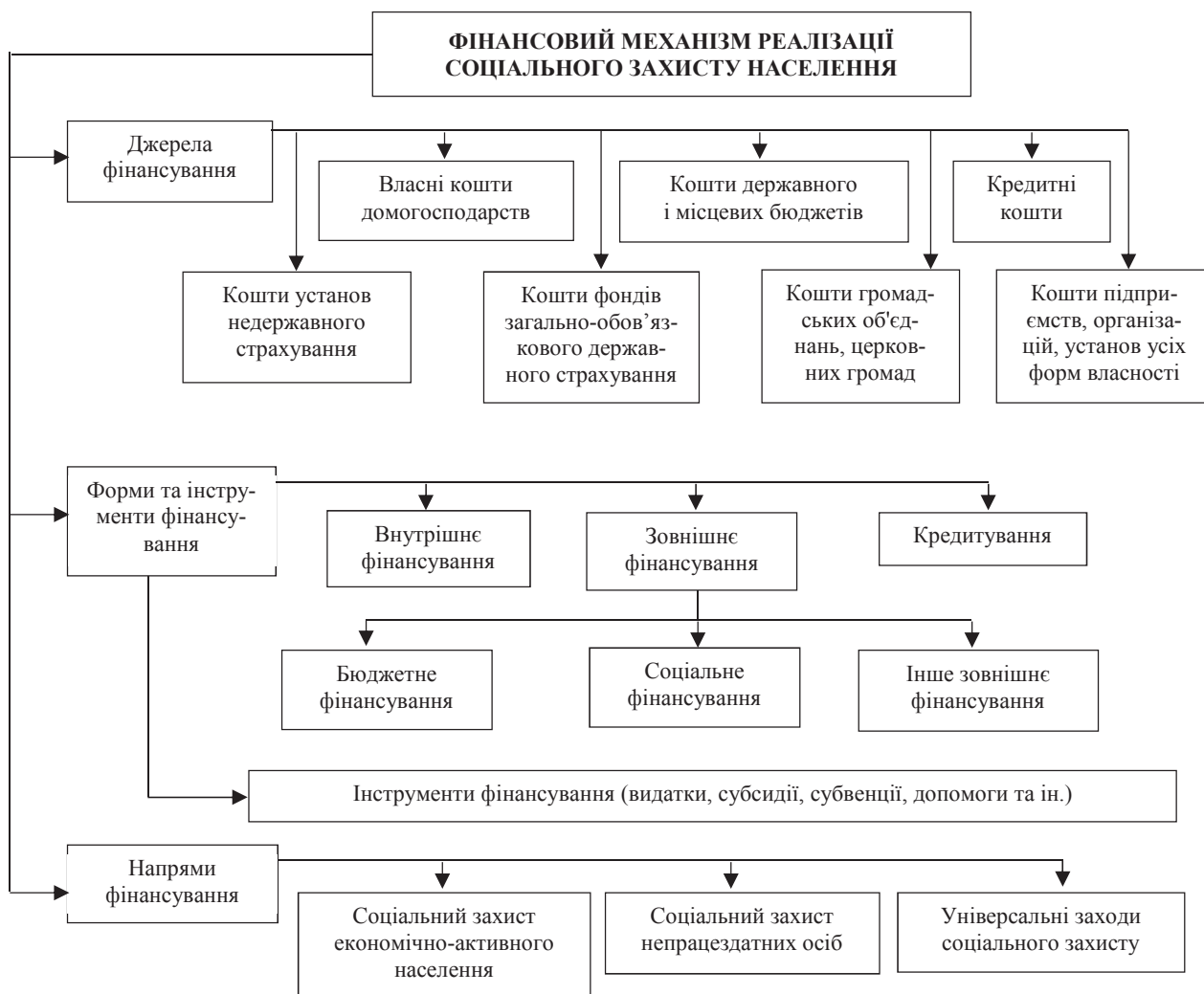


Рис. 2. Структурно-логічна схема фінансового механізму реалізації соціального захисту населення (сформовано авторами на основі опрацьованого джерела [12]).

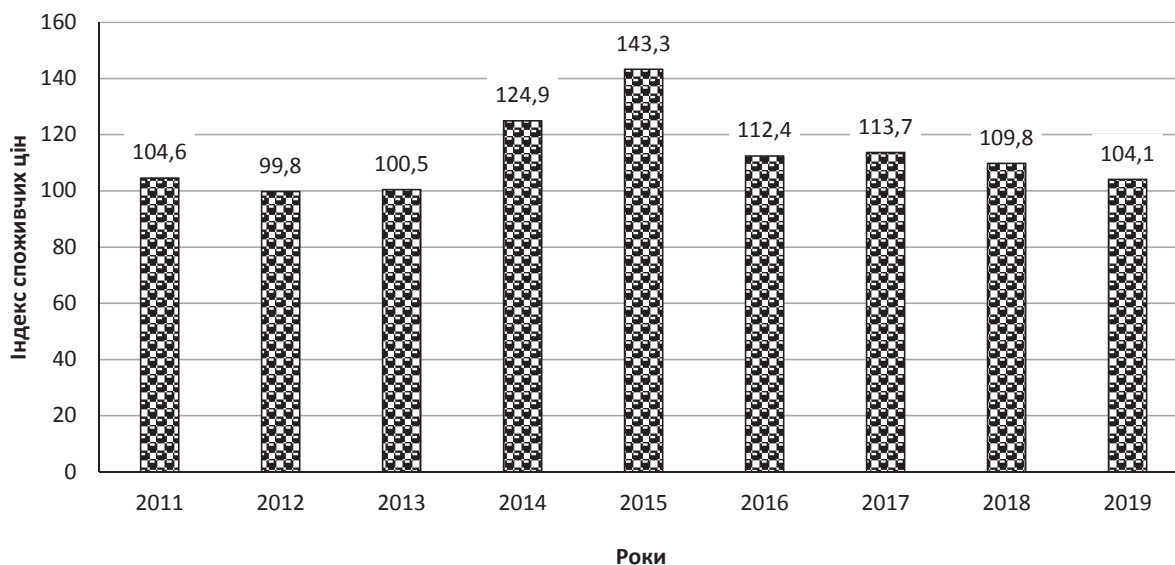


Рис. 3. Динаміка індексу споживчих цін у 2011-2019 рр. (сформовано авторами на основі опрацьованого джерела [13])

Динаміку зміни прожиткового мінімуму у 2011-2019 рр. наведено на рис. 4.

Підсумовуючи, можна наголосити на тому, що розмір прожиткового мінімуму в Україні всупереч законодавству затверджується не з метою забезпе-

чення встановлених соціальних прав, а виходячи з можливостей виділення обмежених бюджетних сум; норми розрахунку застарілі; відсутній законодавчий механізм коригування із зростанням цін в умовах інфляції тощо [13, с. 586].

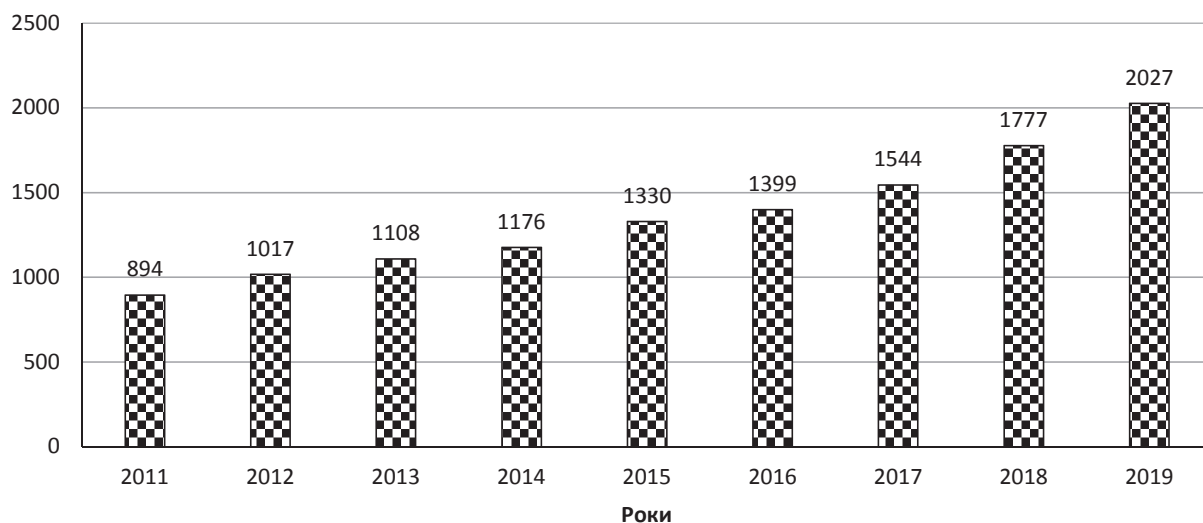


Рис. 4. Динаміка прожиткового мінімуму у 2011-2019 рр., грн
(сформовано авторами на основі опрацьованого джерела [13])

Найпершим видом соціального захисту, встановленим законодавством України, є мінімальний розмір заробітної плати. На практиці її величина

ніяк не може досягти прожиткового мінімуму і ледве забезпечує виживання людини [13, с. 586].

Динаміку зміни мінімальної заробітної плати у 2011-2019 рр. наведено на рис. 5.

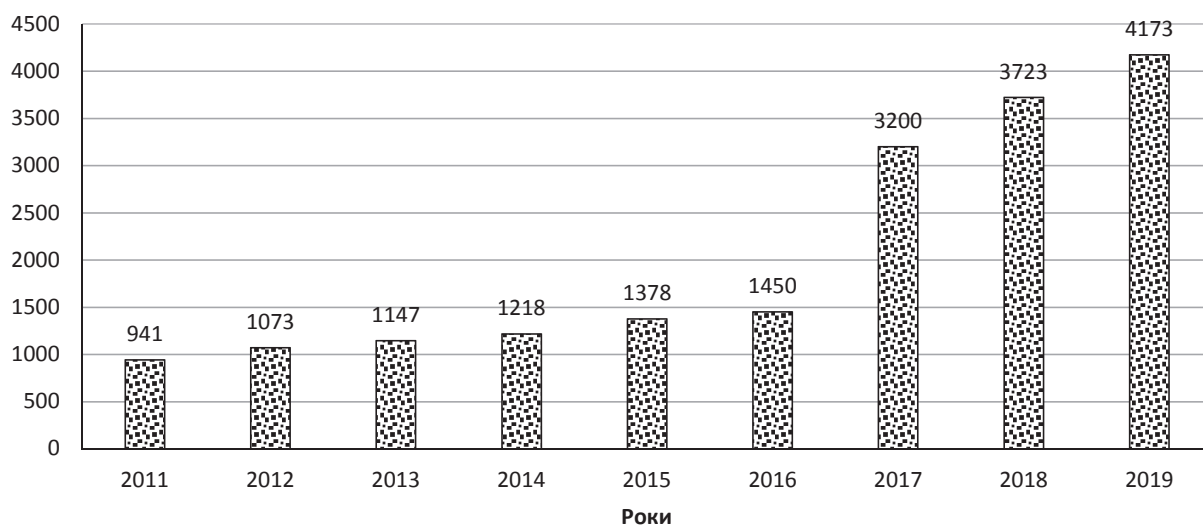


Рис. 5. Динаміка мінімальної заробітної плати у 2011-2019 рр., грн
(сформовано авторами на основі опрацьованого джерела [13])

Очевидно, що встановлений нині розмір мінімальної заробітної плати аж ніяк не може задовольнити потреби працівника та його родини. За таких умов заробітна плата втрачає свою мотиваційну функцію щодо забезпечення відтворення робочої сили і стимулу до праці [13, с. 586].

Також зі зростання мінімальної заробітної плати населення України відбулися зміни в соціальному забезпеченні пенсіонерів, для більш детального аналізу розглянуто динаміку за 2013-2019 рр. (рис. 6).

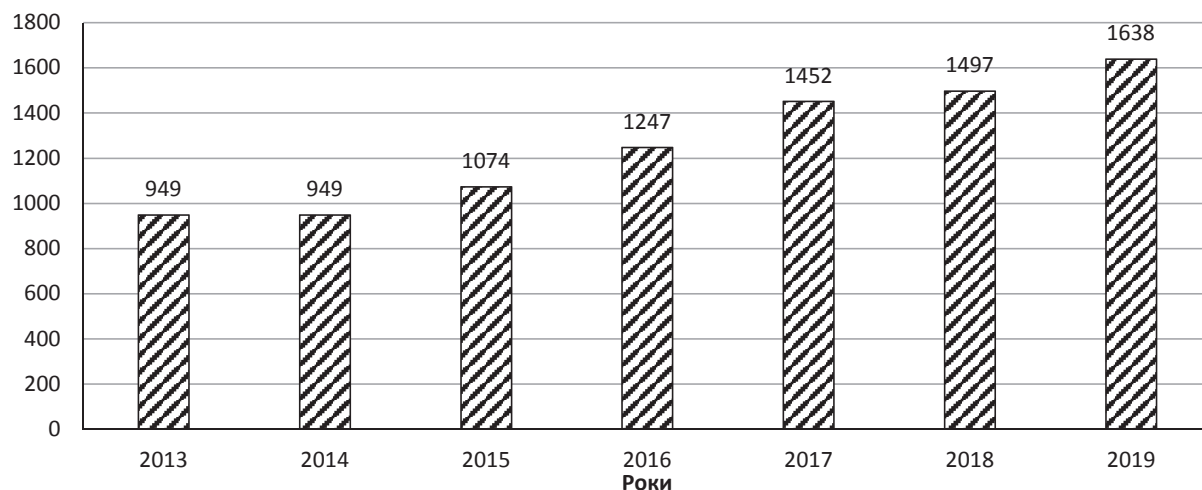


Рис. 6. Динаміка мінімальної пенсії за віком у 2013-2019 рр., грн
(сформовано авторами на основі опрацьованого джерела [13])

Отже, проаналізувавши рис. 5 та рис. 6, ми бачимо, що спостерігається тенденція до збільшення як мінімальної заробітної плати, так і мінімальної пенсії. Мінімальна заробітна плата у 2019 р. порівняно з 2011 р. збільшилась на 3232 грн (на 343,4%), основний скачок якої відбувся у 2017 р. з 1450 грн, аж до 3200 (на 120,7%). Мінімальна пенсія за віком у 2019 р. порівняно з 2013 р. збільшилась на 689 грн (на 72,6%).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши сферу соціального захисту населення України, можна виділити проблеми, які вимагають негайного вирішення:

- занадто високий рівень участі держави у сфері соціального захисту та слабка участь в її функціонуванні населення;

- невідповідність якості послуг, які надають заклади охорони здоров'я, освіти, культури до стрімкого зростання їх вартості;

- бюджетне управління наявними фінансовими ресурсами як головними розпорядниками, так і окремими соціальними установами є неефективним;

- недостатнє фінансування заходів у сфері соціального захисту населення.

Для вирішення розглянутих проблем вважаємо доцільним впровадження комплексу наступних заходів:

- запровадження своєчасного виявлення осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- вдосконалення системи соціального обслуговування;

- надання пільг у розмірі, що є достатнім для забезпечення нормальної життєдіяльності особи;

- сприяння перепідготовці та підвищенню кваліфікації молоді, запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі;

- створення правових та соціально-економічних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, поліпшення демографічної ситуації, забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в українському суспільстві.

Література

1. Дутчак А. В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. Чернівці, 2017. № 5 (45). С. 568-572.
2. Міщенко Л. О. Сучасний стан соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні в умовах децентралізації: напрями подальшого розвитку. *Ефективна економіка*. Дніпро, 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5867>.
3. Бичко С. І. Теоретичні аспекти формування системи соціального захисту населення. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/SOCIALNA/01-BICHKOV.pdf>.
4. Туленков М. В. Соціальний захист у соціологічному вимірі: монографія. Київ, 2011. с. 178.
5. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. *Право України*. 2000. № 4. С. 36.
6. Єпіфанов А. О., Сало І. В., Дьяконова. Бюджет і фінансова політика України. Київ, 1997. 303 с.
7. Базилевич В. Державні фінанси. Київ, 2002. 128 с.
8. Скура-тиський В. Соціальна політика. Київ, 2011. С. 546-548.
9. Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів, 2003. 400 с.
10. Косова Т. Д. Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту. *Фінанси України*. 2000. № 8. С. 26-32.
11. Підлипна Р. П. Система соціального захисту населення в Україні в сучасних умовах: сутність і основні складові. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Полтава, 2015. № 1 (69). С. 16-22.
12. Огінська А. Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 131-136.
13. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 409.
15. Новікова О. Ф. Управління розвитком підприємств в контексті соціальної відповідальності. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 2(44). С.153-157.

References

1. Dutchak A. V. (2017). Sotsialne zabezpechennia hromadian: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Social

security of citizens: current status and prospects of development]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 5 (45), pp. 568-572 [in Ukrainian].

2. Mishchenko L. O. (2017). Suchasnyi stan sotsialnoho zakhystu ta sotsialnoho zabezpechennia naselelnia v Ukraini v umovakh detsentralizatsii: napriamy podalshoho rozvytku [The current state of social protection and social security of the population in Ukraine in the context of decentralization: directions for further development]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5867> [in Ukrainian].

3. Bychko S. I. Teoretychni aspekty formuvannia systemy sotsialnoho zakhystu naselelnia [Theoretical aspects of the formation of the social protection system]. (n.d.). Retrieved from <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/SOCIALNA/01-BICHKOV.pdf> [in Ukrainian].

4. Tulenkov M. V. (2011). Sotsialnyi zakhyst u sotsiologichnomu vymiri [Social protection in sociological dimension]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Bolotina H. (2000). Pravo liudyny na sotsialne zabezpechennia v Ukraini: problema terminiv i poniat [The human right to social security in Ukraine: the problem of terms and concepts]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 4, pp. 36 [in Ukrainian].

6. Yepifanov A. O., Salo I. V., Diakonova I.I. (1997). Biudzhet i finansova polityka Ukrainy [Budget and financial policy of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Bazylevych V. (2002). Derzhavni finansy [Public finances]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Skurativskiy V. (2011). Sotsialna polityka [Social policy]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Shevchuk P. I. (2003)/ Sotsialna polityka [Social policy]. Lviv [in Ukrainian].

10. Kosova T. D. (2000). Sutnist i kryterii efektyvnosti systemy sotsialnoho zakhystu [The essence and criteria of efficiency of the social protection system]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 8, pp. 26–32 [in Ukrainian].

11. Pidlypna R. P. (2015). Systema sotsialnoho zakhystu naselelnia v Ukraini v suchasnykh umovakh: sutnist i osnovni skladovi [The system of social protection of the population in Ukraine in modern conditions: essence and main components]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 1 (69), pp. 16-22 [in Ukrainian].

12. Ohinska A. Yu. (2018). Sotsialnyi zakhyst naselelnia ta finansovyi mekhanizm yoho realizatsii: teoretyko-kontseptualnyi zriz [Social protection of the population and financial mechanism of its realization: theoretical and conceptual section]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 4, pp. 131-136 [in Ukrainian].

13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

14. Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii : Zakon Ukrainy [On state social standards and state social guarantees: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 48, Art. 409 [in Ukrainian].

15. Novikova O.F. (2016). Upravlinnia rozvytkom pidpriemstv v konteksti sotsialnoi vidpovidalnosti [Enterprise development management in the context of social responsibility]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 2(44), pp. 153-157 [in Ukrainian].

Гітис Т. П., Чемерис Є. Т., Антонова В. І., Носаньова А. С. Дослідження сучасного рівня соціального захисту населення в Україні

На даний час економіка України перебуває у кризовому стані, що обумовлює підвищення значимості та ролі соціального забезпечення та захисту у забезпеченні добробуту населення України.

Соціальний захист населення має на меті підтримку державного характеру визначених категорій населення, на яких може негативно впливати стан ринкових процесів. Тобто він передбачає перш за все забезпечення відповідного рівня життя населення, яке потребує підтримки шляхом надання державою фінансової допомоги, створення соціальних гарантій для економічного активного населення та створення прийнятних умов праці та життя шляхом установа соціальних стандартів.

У статті досліджено теоретичні підходи до інтерпретації концепту «соціального захисту», визначено особливості соціального захисту населення України. Розглянуто основні напрями системи соціального захисту та фінансовий механізм його реалізації. Проаналізовано динаміку індексу споживчих цін, динаміку зміни прожиткового мінімуму, динаміку зміни мінімальної заробітної плати, динаміку зміни мінімальної пенсії за віком.

У процесі дослідження виявлено основні проблеми у сфері соціального захисту населення України, які вимагають негайного вирішення: занадто високий рівень участі держави у сфері соціального захисту та слабка участь в її функціонуванні населення; невідповідність якості послуг, які надають заклади охорони здоров'я, освіти, культури до стрімкого зростання їх вартості; бюджетне управління наявними фінансовими ресурсами як головними розпорядниками, так і окремими соціальними установами є неефективним; недостатнє фінансування заходів у сфері соціального захисту населення.

Вирішення визначених проблем у сфері соціального захисту населення України потребує впровадження комплексу наступних заходів: запровадження своєчасного виявлення осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; вдосконалення системи соціального обслуговування; надання пільг у розмірі, що є достатнім для забезпечення нормальної життєдіяльності особи; сприяння перепідготовці та підвищенню кваліфікації молоді, запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі; створення правових та соціально-економічних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, поліпшення демографічної ситуації, забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в українському суспільстві.

Ключові слова: соціальний захист населення, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, індекс споживчих цін, фінансовий механізм.

Gitis T. P., Chemerys Ye. T., Antonova V. I., Nosanyova A. S. Study of the Current Level of Social Protection of the Population in Ukraine

Currently, the Ukrainian economy is in a crisis state, which leads to an increase in the importance and role of social security and protection in ensuring the welfare of the population of Ukraine.

Social protection of the population is aimed at supporting the state character of certain categories of the population, which can be negatively affected by the state of market processes. That is, it involves primarily ensuring an appropriate level of the population, needs support by providing the state with financial assistance, creating social guarantees for the economically active population and creating acceptable working and living conditions by establishing social standards.

The article explores theoretical approaches to the interpretation of the concept of "social protection", identifies the features of social protection of the population of Ukraine. The main directions of the social protection system and the financial mechanism for its implementation are considered. The dynamics of the consumer price index, the dynamics of changes in the cost of living, the dynamics of changes in the minimum wage, the dynamics of changes in the minimum old-age pension are analyzed.

The study identified the main problems in the field of social protection of the population of Ukraine that require immediate solution: too high a level of state participation in the field of social protection and poor participation of the population in its functioning; inconsistency in the quality of services provided by healthcare, education, and culture institutions to the rapid increase in their cost; budget management of available financial resources by both the main managers and individual social institutions is inefficient; insufficient financing of measures in the field of social protection of the population.

The solution of certain problems in the field of social protection of the population of Ukraine requires the implementation of a range of measures: the introduction of timely identification of persons in difficult life circumstances; improving the system of social services; the provision of benefits in the amount that is sufficient to ensure normal human life; assistance to retraining and advanced training of youth, prevention of negative manifestations in the youth environment; creation of legal and socio-economic conditions for the functioning and strengthening of the family, improving the demographic situation, ensuring equal rights and opportunities for men and women in Ukrainian society.

Keywords: social defense of population, minimal wages, living wage, consumer price index, financial mechanism.

Гітис Т. П., Чемерис Е. Т., Антонова В. І., Носаньова А. С. Исследование современного уровня социальной защиты населения в Украине

В настоящее время экономика Украины находится в кризисном состоянии, что обуславливает по-

вышение значимости и роли социального обеспечения и защиты в обеспечении благосостояния населения Украины.

Социальная защита населения направлена на поддержку государственного характера определенных категорий населения, на которые может негативно влиять состояние рыночных процессов. То есть он предполагает в первую очередь обеспечение соответствующего уровня населения, нуждается в поддержке путем предоставления государством финансовой помощи, создание социальных гарантий для экономически активного населения и создание приемлемых условий труда и жизни путем установления социальных стандартов.

В статье исследованы теоретические подходы к интерпретации концепта «социальная защита», определены особенности социальной защиты населения Украины. Рассмотрены основные направления системы социальной защиты и финансовый механизм его реализации. Проанализирована динамика индекса потребительских цен, динамика изменения прожиточного минимума, динамика изменения минимальной заработной платы, динамика изменения минимальной пенсии по возрасту.

В процессе исследования выявлены основные проблемы в сфере социальной защиты населения Украины, которые требуют немедленного решения: слишком высокий уровень участия государства в сфере социальной защиты и слабое участие в ее функционировании населения; несоответствие качества услуг, оказываемых учреждениями здравоохранения, образования, культуры к стремительному росту их стоимости; бюджетное управление имеющимися финансовыми ресурсами как главными распорядителями, так и отдельными социальными учреждениями неэффективно; недостаточное финансирование мероприятий в сфере социальной защиты населения.

Решение определенных проблем в сфере социальной защиты населения Украины требует внедрения комплекса мероприятий: введение своевременного выявления лиц, находящихся в сложных жизненных обстоятельствах; совершенствование системы социального обслуживания; предоставление льгот в размере, что является достаточным для обеспечения нормальной жизнедеятельности человека; содействие переподготовке и повышению квалификации молодежи, предотвращение негативных проявлений в молодежной среде; создание правовых и социально-экономических условий для функционирования и укрепления семьи, улучшения демографической ситуации, обеспечения равных прав и возможностей мужчин и женщин в украинском обществе.

Ключевые слова: социальная защита населения, минимальная заработная плата, прожиточный минимум, индекс потребительских цен, финансовый механизм.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2020
Прийнято до друку 20.02.2020